

УДК 378. 014

ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Мальцев Андрій Юрійович
м.Хмельницький

У статті розглянуто питання формування самостійної пізнавальної активності, як основу набуття неперервної освіти. Подано аналіз літературних джерел з цього питання, педагогічні умови процесу і головні ознаки пізнавальної активності. Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні є могутнім засобом підвищення розумової продуктивності, що дозволяють знайти шляхи вирішення актуальних педагогічних проблем і забезпечують оптимальне управління навчальним процесом. Їх головна властивість полягає в тому, що вони надають необмежені можливості для самостійної пізнавальної діяльності курсантів.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, самостійна пізнавальна діяльність, ознаки самостійності, педагогічні технології, педагогічні умови, професійне навчання.

Одним із завдань, яке сьогодні стоїть перед вищою школою є формування високопрофесійного компетентного фахівця, який володіє міцними знаннями та вміннями, і здатний до постійного професійного розвитку.

Розв'язання цього завдання забезпечується, серед іншого, за рахунок спрямованості навчально-виховного процесу на розвиток здібностей, інтересів, творчої індивідуальності та пізнавальної активності особистості майбутнього фахівця. Важливою якісною характеристикою пізнавальної активності є пізнавальна самостійність, що проявляється у здатності досягати цілей діяльності без сторонньої допомоги. У зв'язку з цим є актуальною проблема розвитку самостійності та формування навичок самостійної навчальної діяльності у майбутніх спеціалістів. Це стосується і підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів до професійної діяльності, в тому числі майбутніх офіцерів - прикордонників.

Тому метою статті ми обрали розгляд можливостей формування самостійної пізнавальної активності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки.

Доки існує держава, проблема професійної підготовки офіцера була і залишається однією з найактуальніших проблем у військовій педагогічній науці. Невипадково одним із головних напрямків реформування і розвитку Збройних Сил України залишається удосконалення кадрової політики і військової освіти, яка має забезпечувати формування офіцерських кадрів нової генерації, інтеграцію цивільної та військової освіти, більш широке використання можливостей науково-педагогічного потенціалу цивільних вищих навчальних закладів і відповідати дер-

жавним стандартам вищої освіти, військово-технічній політиці, сучасним потребам та досвіду підготовки військ [12].

Для курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України формування самостійності й активності в процесі навчально-пізнавальної діяльності є актуальним ще й з таких причин:

– темпи вдосконалення сучасної військової техніки ще вищі, ніж цивільної, тому для її ефективної експлуатації необхідно постійне підвищення кваліфікації. У зв'язку з цим, у процесі навчання курсантам варто розвивати навички самостійної діяльності, їхні вміння самостійно одержувати необхідні знання, прагнення до підвищення їх рівня;

– умови служби, специфіка майбутньої професійної діяльності курсанта-прикордонника, необхідність одержання й обробки великого обсягу інформації, диктують необхідність вироблення вмінь і навичок самостійно, у короткий строк добувати й використовувати знання. Це так само підвищує роль самостійної роботи в процесі навчання, розвитку й виховання особистості;

– після звільнення у запас більшість колишніх офіцерів-прикордонників змушена радикально змінювати професійну діяльність, а, отже, і засвоювати нову кваліфікацію. Для того, щоб ця діяльність була успішною, людині варто формувати самостійність мислення, пізнавальну активність. Зазначені якості особистості формуються в процесі самостійної пізнавальної діяльності.

Саме тому, питання формування самостійної пізнавальної активності майбутніх офіцерів в умовах інформатизації системи вищої школи стає ще важливішим в наш час.

Проблема розвитку активності і самостійності розглядалася ще з часів Яна Амоса Коменського, який наголошував, що учитель повинен менше навчати, а учень – більше вчитися.

Питанням "пізнавальної самостійності", "пізнавальної діяльності" та "пізнавальної активності" присвячували свої дослідження такі вчені як Л.Арістова, Ю.Бабанський, В.Буряк, Н.Дайрі, Б.Єсіпов, Р.Лемберг, В.Лозова, П.Підкасистий, О.Савченко, І.Харламова, Т.Шамова та інші. В їх роботах розроблялися питання розуміння сутності, структури і рівнів розвитку пізнавальної самостійної діяльності студентів, засобів її формування, процесу трансформації професійних знань студентів у практику, яка багатьма вченими розцінювалась саме як засіб формування пізнавальної самостійності студентів вищих навчальних закладів.

Суттєвим внеском у розробку проблеми самостійності у пізнавальній діяльності стали дослідження, присвячені формуванню пізнавального інтересу, пізнавальних потреб, мотивації учіння, проведені Л.Божович, М.Матюхіною, Г.Щукіною, в яких, зокрема, виявлено їх зв'язок з активним самостійним навчанням.

Особливо актуальними для нас є дослідження проблеми самостійної роботи військових в умовах служби в лавах Збройних Сил, які розробляли В.Ягупов, Н.Генералова, Ф.Ренькас, А.Кучеренко, А.Міхопаркін.

Наприклад, Н.Генералова обґрунтувала комплекс педагогічних умов керівництва самостійною підготовкою курсантів:

- формування внутрішньої мотивації самостійного навчання курсантів під час самопідготовки;
- стимулювання розвитку пізнавальних інтересів та заохочення курсантів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності;
- застосування педагогічної технології підготовки сержантів-консультантів до процесу керування самопідготовкою курсантів;
- залучення підготовлених сержантів-консультантів, які мають сформовані уміння організації самопідготовки до керівництва цим процесом;
- запропоновано і впроваджено педагогічну технологію підвищення ефективності самопідготовки на основі спеціального навчання сержантів із метою оволодіння ними педагогічними вміннями керівництва самостійною підготовкою курсантів [3].

Дослідники по-різному трактують поняття "пізнавальна активність". Так, Н.Половнікова визначає пізнавальну активність як готовність і прагнення до активного оволодіння знаннями [7], М.Махмутов пропонує асоціювати пізнавальну активність з виявленням у навчальному процесі вольової, емоційної, інтелектуальної сторін особистості [6], Т.Шамова вважає, що це розумова діяльність, спрямована на досягнення певного пізнавального результату і як підвищена інтелектуальна орієнтована реакція до матеріалу, що вивчається на основі пізнавальної потреби [10]; на думку Л.Аристової пізнавальна активність є виявленням перетворюючого, творчого відношення індивіда до об'єкта пізнання, вибірковість у підході до об'єктів пізнання, визначення після вибору об'єкта мети, завдань, котрі необхідно вирішувати, перетворення об'єкта в наступній діяльності [1].

Після аналізу наукової літератури ми схилиємося до такого визначення пізнавальної активності – це особистісна риса, що має вияв у стані готовності й наявному прагненні до самостійного здійснення учіння та зумовлюється свідомим вибором оптимальних шляхів для досягнення мети навчально-пізнавальної діяльності. Необхідною умовою ефективної пізнавальної активності є наявність внутрішньої активності, за умови вияву якої активізуються механізми запам'ятовування, переробки інформації, пошуку нових знань і способів діяльності, актуалізується попередній досвід, виникають пізнавальні потреби й формуються новоутворення, які забезпечують особистісний розвиток.

Самостійна пізнавальна активність багатьма вченими характеризується як якість особистості і має свої характерні ознаки. Г.І.Щукіна та М.О.Данилов характеризують прояв пізнавальної пізнавальної активності студентів за допомогою таких ознак:

- 1) прагнення і вміння самостійно мислити;
- 2) здатність орієнтуватися в новій ситуації, знайти свій підхід до нової задачі;
- 3) бажання не лише зрозуміти знання, що засвоюються, а й способи їх здобування;
- 4) критичний підхід до судження інших;
- 5) незалежність власних суджень [11].

Формування самостійної пізнавальної діяльності курсантів є процесом і результатом стимулювання їх пізнавальної активності. Під цим процесом ми розуміємо цілеспрямовану

діяльність викладача, спрямовану на розробку і використання такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню пізнавального інтересу, активності, творчої самостійності курсантів у засвоєнні знань, формуванні навичок і вмінь застосовувати їх на практиці. Таким чином, основним завданням вищого військового навчального закладу є активізація самостійної навчально-пізнавальної діяльності курсантів не лише окремими способами, прийомами, але й активізація всього навчально-виховного процесу, виявлення системи методів, способів, прийомів, організаційних форм і засобів, що сприяють підвищенню активності в процесі пізнання. Цей процес буде більш ефективним при дотриманні наступних умов:

- забезпечення єдності освітньої, розвиваючої та виховної цілей процесу навчання;
- педагогічно правильне використання принципів навчання;
- забезпечення емоційності навчання і створення сприятливої атмосфери;
- динамічність, різноманітність методів, прийомів, форм і засобів викладання і навчання, їх спрямованість на розвиток активної дослідницької діяльності курсантів, надання пріоритетів методам і формам активного навчання;
- орієнтація курсантів на систематичну самостійну роботу, забезпечення регулярності і ефективності контролю і оцінки успішності студентів;
- комплексне та педагогічно доцільне використання технічних засобів навчання і нових інформаційних технологій;
- використання системи психологічних і педагогічних стимуляторів активної навчальної діяльності [8]].

Можна виділити основні шляхи розвитку самостійної пізнавальної активності на заняттях:

- урізноманітнення навчального матеріалу;
- формування і розвиток пізнавальної мотивації учіння;
- використання проблемного й евристичного методів навчання;
- формування прийомів самостійної роботи над пізнавальними завданнями;
- застосування наочності та інформаційних технологій;
- систематичне повторення раніше вивченого;
- узагальнення і систематизація знань;
- диференціація навчання відповідно до індивідуальних можливостей кожного курсанта;
- організація чіткої системи самостійної роботи не лише на заняттях, але й під час самопідготовки [2].

На сучасному етапі розвитку системи освіти особливого значення набуває застосування у навчальному процесі та формуванні пізнавальної активності зокрема інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У навчально-виховному процесі під час самостійної пізнавальної діяльності курсантів ІКТ відкривають нові можливості для подальшої диференціації загального та професійного навчання, всебічної активізації творчих, пошукових, особистісно-орієнтованих, комунікативних форм навчання, що відображено у працях В.Беспалька, М.Кларіна, Є.Полат, Г.Селевка та інших. Але, водночас, аналіз наукових джерел показав, що теоретичні й методичні аспекти використання нових інформаційних технологій для реалізації конкретних завдань організації самостійної роботи є недостатньо розробленими, що, в свою чергу, не дозволяє широко використовувати інформаційні технології в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Тому доцільно розглядати в нерозривній єдності такі завдання розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у вищому військовому навчальному закладі:

- побудова інформаційного простору у вищому військовому навчальному закладі;
- структурування, узагальнення й зберігання знань провідних фахівців-експертів про пріоритети навчання й способи досягнення дидактичних цілей;

– економія соціального часу;
– уніфікація методичних підходів, досягнення наступності та послідовності.

У межах визначених напрямів ми можемо виділити такі функції ІКТ в процесі формування самостійної пізнавальної активності курсантів: мотиваційна, інформативна, операційна, діагностична, корегувальна.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час організації самостійної роботи курсантів дозволяє здійснювати навчальний процес корегування та більш ефективний контроль за послідовністю її виконання, давати своєчасні вказівки, що попереджають можливі помилки та нерозуміння матеріалу, здійснювати більш ґрунтовний аналіз результатів самостійної діяльності за рахунок вивільнення часу.

На нашу думку, найбільш доцільні такі напрями використання ІКТ при підготовці курсантів військових вищих навчальних закладів:

– джерело інформації;
– засіб моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності;
– засіб формування способів та прийомів розумової діяльності;
– засіб організації самостійної пошукової діяльності.

Комп'ютерні навчальні програми мають високі можливості щодо унаочнення інформації, реалізації моделей різноманітних процесів і явищ, що важливо, зокрема, при оволодінні такими процедурами, як опис, пояснення та перетворення.

Важливим у використанні інформаційно-комунікаційних технологій є їх вплив на органи сприйняття та міжособистісне спілкування [4]. При розробці навчальних комп'ютерних програм, а також при організації навчального процесу із застосуванням ІКТ важливу роль відіграє психологічна грамотність: програма повинна враховувати психологію сприйняття, переробки та засвоєння інформації, особливості пам'яті, тип нер-

вової системи, тип мислення та рівень стомлення курсантів. За допомогою ІКТ відбувається перетворення розумової діяльності людини, поява нових форм опосередкування, за яких комп'ютер як зброя розумової діяльності змінює цю діяльність. Саме ця концепція і визнана "методологічною основою" в процесі вивчення всіх особливостей мислення у взаємодії користувачів та комп'ютера [5].

Перевагою інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні є те, що молоді люди сприймають комп'ютер як "істоту", з якою можна співпрацювати і змагатись. Завдяки цьому явищу навчальна обстановка в комп'ютерному центрі суттєво відрізняється від традиційних занять в аудиторії: окрім умов індивідуальної та індивідуалізованої роботи, спостерігається співробітництво курсантів. Найбільш чітко це виявляється під час використання групових форм дистанційного навчання: проведення навчальних колективних дискусій, аудіо- і відеоконференцій [5].

Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні є могутнім засобом підвищення розумової продуктивності, що дозволяють знайти шляхи вирішення актуальних педагогічних проблем і забезпечують оптимальне управління навчальним процесом. Їх головна властивість полягає в тому, що вони надають необмежені можливості для самостійної пізнавальної діяльності курсантів. ІКТ допомагають викладачам якісно і швидко змінювати методи і організаційні форми своєї роботи, повніше розвивати індивідуальні особливості курсантів, здійснювати постійне оновлення організації навчального процесу.

Отже, розробка певних методичних підходів до застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі є першочерговою. Такі засоби повинні бути спрямовані як на розв'язання психолого-педагогічних та методологічних проблем професійної підготовки майбутніх спеціалістів (офіцерів прикордонної служби), так і на розвиток особистості курсантів, в тому числі на розвиток їх творчого потенціалу та формування пізнавальної активності [9].

Література і джерела

1. Аристова Л.П. Активность учения школьника / Л.П.Аристова. – М.: Просвещение, 1968. – 139 с
2. Благінін В.М. Пізнавальна самостійність у системі чинників активізації навчального процесу/ В.М.Благінін// Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя. – 2011. - №2 – с. 52-54.].
3. Генералова Н. М. Педагогічні умови керівництва самостійною підготовкою курсантів військових вищих навчальних закладів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. -Іщук Н.Ю. Психолого-педагогічні проблеми використання НІТ у навчальному процесі / Н.Ю.Іщук, О.А.Герцій // Комп'ютери в навчальному процесі: всеукр. наук.-практ. конф., 29-30 жовт. 2002 р.: тези доп. – Умань: Алмі, 2002. – С.29-30.
4. Логвіненко В.Г. Методика формування пізнавальної самостійності студентів технічних спеціальностей в процесі вивчення інформаційно-комунікативних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / В.Г. Логвіненко. – Х., 2005. – 19 с.
5. Махмутов М.И. Проблемное обучение. – М.: Педагогика, 1975. – 368с.
6. Половникова Н.А. Система воспитания познавательной самостоятельности школьников. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1975. – 103 с.
7. Психологія / [Винославская О.В., Бреусенко–Кузнецов О.А., Зликов В.Л. та ін.], за ред. О.В. Винославської. – [2-ге вид.] – Київ: Фірма Інкос, 2009. – 390 с.
8. Роберт И.В. Средства информационных и коммуникационных технологий в процессах автоматизации информационно-методического обеспечения и организационного управления учебным заведением / И.В. Роберт // Ученые записки. – М.: ИИО РАО, 2002. – Вып.7. – С.3-17.
9. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 209 с.]
10. Щукина Г.И. Методологические и теоретические проблемы активизации учебно-познавательной деятельности в свете реформы школы / Г.И.Щукина. – Л.: ЛГПИ, 1986. – 172 с
11. Ягупов В.В. Військова психологія. – К.: Тандем, 2004. – 458 с.

В статье рассмотрены вопросы формирования самостоятельной познавательной активности, как основы получения непрерывного образования. Проведен анализ литературных источников по этому вопросу, рассмотрены педагогические условия процесса и существенные признаки познавательной активности. Информационно-коммуникационные технологии в обучении является мощным средством повышения умственной производительности, позволяющие найти пути решения актуальных педагогических проблем и обеспечивают оптимальное управление учебным процессом. Их главное свойство заключается в том, что они предоставляют неограниченные возможности для самостоятельной познавательной деятельности курсантов.

Ключевые слова: будущие офицеры-пограничники, самостоятельная познавательная деятельность, признаки самостоятельности, педагогические условия, педагогические технологии, профессиональное обучение.

The paper deals with the formation of independent cognitive activity as a basis for obtaining continuing education. The analysis of the literature on this subject, consider the pedagogical conditions of the process and the essential features of cognitive activity. Information-communication technologies in education is a powerful way to improve mental performance that allows to find solutions of topical educational

problems and ensure optimal management of the educational process. Their main feature is that they provide unlimited opportunities for independent learning of students.

Key words: future officers, border guards, an independent cognitive activity, signs of independence, pedagogical conditions, educational technology, professional training.